

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА

ГОРЕНКО Ірина Володимирівна

УДК 821.111 (73)

**ПАМ'ЯТЬ ЖАНРУ І НАРАТИВНІ ФУНКЦІЇ ОПОВІДЕЙ
РАБІВ У АФРО-АМЕРИКАНСЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ
ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТОЛІТТЯ
(на матеріалі романів Ішмаеля Ріда «Політ до Канади»
та Едварда Джоунза «Знаний світ»)**

10.01.06 – теорія літератури

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ – 2015

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор
Шимчишин Марія Мирославівна,
Київський національний лінгвістичний університет,
професор кафедри теорії та історії
світової літератури імені В. Фесенко.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Бовсунівська Тетяна Володимирівна,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, професор кафедри
зарубіжної літератури;

кандидат філологічних наук
Анісімова Людмила Вікторівна,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
старший викладач кафедри світової літератури.

Захист відбудеться «18» листопада 2015 р. о годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.133.03 Київського університету імені Бориса Грінченка (04053, м. Київ, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2).

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Київського університету імені Бориса Грінченка (04212, м. Київ, вул. Маршала Тимошенка, 13-Б).

Автореферат розіслано « » жовтня 2015 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О.В. Кудряшова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Процес становлення та розвитку афро-американської літератури охоплює кілька століть. Упродовж цього тривалого часу відбувалося як її максимальне наближення й навіть наслідування євро-американської традиції, так і цілковите заперечення. Прикладом своєрідної мімікрії західного канону є ранній етап мистецьких пошуків чорношкірих митців (сюди належить творчість Філіз Вітлі та Дж. Геммона), яскравим взірцем його (канону) резентменту став мистецький рух 1960-х – 1970-х під назвою «The Black Arts Movement», мета якого полягала у формуванні властиво афро-американської естетики із глибоким її укоріненням у міфологію та фольклорну традицію не лише чорношкірих американців, а й в африканську парадигму *per se*. Відтак якщо для раннього етапу становлення афро-американської словесності характерна стратегія наслідування західноєвропейських зразків, то для майже усього ХХ століття (особливо другої половини) її визначальними складовими стали афроцентризм та партикулярність.

Незважаючи на різнобічні вектори поступу афро-американської словесності, її важливою й невід'ємною конституюнтою є експліцитна або імпліцитна присутність оповіді раба (рабині). Вона (оповідь) правомірно вважається протожанром чи архижанром негритянського художнього самовираження. Свідчення рабів стали визначальним інформаційним джерелом для майже усіх письменників ХХ – ХХІ століть, які прагнули у своїй творчості переосмислити травматичний досвід рабства. Більш того оповіді рабів дають уявлення про світобачення та світовідчуття перших африканських рабів, слугують основою для формування афро-американських географічних, тілесних та образних дискурсів. У наративах чорношкірих невільників закарбувалися ціннісні орієнтації представників їхньої раси, їхні естетичні смаки, способи освоєння нових країв та шляхи адаптації до нових культурних парадигм. Таким чином жанр оповідей рабів функціонує як своєрідний канон, на який орієнтувалися й орієнтуються афро-американські митці, а також як об'єктивна культурна форма колективної пам'яті.

У літературознавстві США наявна величезна кількість праць (Ф. Фостер, Г. Бейкер-молодший, С. Баттерфілд, Р. Фішер, Дж. Олні, Р. Степто, Г. Л. Гейтс-молодший) про жанр оповідей рабів, але проблема жанрових трансформацій і модифікацій оповідей рабів у просторі афро-американського роману другої половини ХХ століття зрідка привертала увагу дослідників. Окрім констатації фактів про опертя сучасного негритянського письменства на оповіді рабів чи визнання їхньої присутності у ньому, науковці побіжно зосереджували увагу на шляхах трансформації свідчень рабів, їхній поступовий перехід із реєстру автобіографічного письма до жанрів історичного, готичного чи сатиричного романів. Жанрові видозміни цих оповідей, як і їхні нарративні функції у творчості сучасних чорношкірих письменників заслуговують на окреме дослідження з огляду на низку проблемних пластів. Таким чином **актуальність** нашої наукової праці зумовлюється потребою ґрунтовного вивчення перманентних та змінюваних аспектів категорії «жанру» у контексті оповідей рабів і романів про рабство.

Зв'язок із науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана на кафедрі теорії і методики української та світової літератури Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Робота є складовою частиною теми «Наративні та антропологічні виміри літератури» (№ державної реєстрації 0111U001326). Тема затверджена вченою радою університету (протокол № 10 від 28.05.2013 р.) та погоджена на засіданні бюро наукової ради НАН України ім. Т. Г. Шевченка з проблеми «Класична спадщина та сучасна художня література» (протокол №2 від 3 червня 2014 року).

Мета роботи – дослідити жанрові трансформації та наративні функції оповідей рабів у афро-американському художньому дискурсі другої половини ХХ століття. Поставлена мета обумовлює необхідність розв'язання таких **завдань**:

- вивчити основні підходи до осмислення категорії «жанру» у літературознавчих дослідженнях ХХ століття;
- з'ясувати іманентні риси пам'яті жанру;
- проаналізувати історичні та суспільно-політичні умови виникнення оповідей рабів;
- виокремити й узагальнити особливості жанру «наративи рабів»;
- виявити та дослідити модифікації оповідей рабів у художньому дискурсі США другої половини ХХ століття;
- визначити вагомість та функції наративів афро-американських невольників у контексті формування жанрової ідентичності негритянського роману.

Об'єкт дослідження становлять оповіді рабів (Олаудо Еквіано «Цікава оповідь про життя Олаудо Еквіано, чи Густавуса Васси, африканця», Венче Сміт «Оповідь про життя та пригоди Венче Сміта, уродженця Африки», Фредерік Дуглас «Оповідь про життя Фредеріка Дугласа, американського раба», Вільям Бравн «Оповідь Вільяма Бравна, раба-втікача, написана ним самим», Лінда Брендт «Випадки з життя рабині», Джеймс Каррі «Оповідь Джеймса Карі, раба-втікача», Генрі Бібб «Оповідь про життя та пригоди Генрі Бібба, африканського раба, написана ним самим») та романи афро-американських письменників II половини ХХ століття (Іш. Рід «Політ до Канади», Ед. Джоунз «Знаний світ», М. Вокер «Джубілі», Е. Гайнс «Автобіографія міс Джейн Пітман», А. Гейлі «Коріння», Ч. Джонсон «Розповідь пастуха», М. Анджелоу «Я знаю, чому співає пташка у клітці», Т. Моррісон «Улюблена», Н. Картер «Добра доля», Д. Дюргем «Дорогою темряви»).

Предмет дослідження – пам'ять жанру і наративні функції оповідей рабів у афро-американській романістиці II половини ХХ століття.

У дисертації на різних етапах дослідження застосовано **методи**: аналізу, опису, синтезу, систематизації, що допомогли охарактеризувати та критично оцінити здобутки попередників у галузі жанрології, пам'яті жанру й оповідей рабів. Широко використовувався компаративний метод, зокрема при порівнянні жанрових й оповідних стратегій наративів рабів та романів II половини ХХ століття про рабство. Культурно-історичний метод застосовувалися для

осмислення місця оповідей рабів та романів про рабство у культурно-історичному контексті; порівняльно-історичний і порівняльно-типологічний методи сприяли глибокому осягненню взаємозв'язку, взаємовпливів та взаємодії між свідченнями рабів і романами II половини ХХ століття про рабство. Рецептивно-естетичний метод допоміг виявити особливості сприйняття наративів рабів та афро-американського роману II половини ХХ століття у часи панування тих чи інших ідеологій, що значним чином впливають на орієнтації читачів. Герменевтичний підхід застосовано для тлумачення художніх творів, що брані як об'єкт дослідження. Для виявлення типів нарації, фокалізації, оповідача/розповідача, хронотопу застосовувався інструментарій наратології.

Теоретичну та методологічну основу дисертації складають фундаментальні положення з жанрології (С. Аверенцев, М. Бахтін, Т. Бовсунівська, Г. Даброу, Ж. Дерріда, Ф. Джеймісон, В. Жирмунський, Н. Лейдерман, Г. Поспелов, В. Пропп, Ц. Тодоров, Б. Томашевський, Ю. Тинянов, Дж. Фроу, Л. Чернець, Г. Яусс), наратології (Р. Барт, Д. Герман, Ж. Женетт, В. Шмід), історії літератури США (Б. Белл, С. Браун, Г. Бейкер, Н. Висоцька, Г. Л. Гейтс-молодший, Т. Денисова, Д. Фішер, Р. Степто, Ф. Фостер, М. Шимчишин).

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що жанрові особливості та проблема теоретичного осмислення наративних функцій оповідей рабів у афро-американському художньому дискурсі уперше стають предметом спеціального дослідження в українському літературознавстві. Новаторський характер дослідження забезпечує комплексне порівняння у вимірах жанрології та наратології свідчень чорношкірих рабів та афро-американських романів II половини ХХ століття. Осмислення цих творів через концепт пам'яті жанру вперше розглянуто як в українському, так і в західному літературознавстві. Окрім того вперше до наукового дискурсу українського американознавства введено твори Іш. Ріда та Ед. Джоунза. Подальшого розвитку набуло вивчення поняття пам'яті жанру, зокрема у його співвіднесеності з колективною пам'яттю спільноти.

Практичне значення одержаних результатів визначається тим, що матеріали наукової праці можуть бути використані при розробці теоретичних та практичних курсів із теорії літератури, історії зарубіжної літератури, культурології, а також спецкурсів із літератури США. Результати дослідження стануть корисними при укладанні навчальних та методичних посібників із зазначених дисциплін, для написання магістерських та курсових робіт.

Апробація результатів дослідження. Дисертація обговорювалася на засіданні кафедри теорії і методики української та світової літератури Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (протокол № 4 від 10 листопада 2014 року). Основні положення дослідження були представлені у доповідях на щорічних наукових конференціях різного рівня, зокрема, *міжнародних*: «Актуальні проблеми філології, американські та британські студії» (Київ, 2011), Міжнародному симпозіумі «Сучасне літературознавство та прикладна лінгвістика: американські та британські студії» (Київ, 2013), «Чинники розвитку філологічних наук у ХХІ столітті» (Львів, 2014),

І Всеукраїнській науково-практичній заочній Інтернет-конференції з міжнародною участю «Сучасні технології викладання англійської мови та інтерпретації текстів світової літератури» (Острог, 2015), «Сучасні наукові дослідження представників філологічних наук та їхній вплив на розвиток мови та літератури» (Львів, 2015), а також на щорічних звітно-наукових конференціях професорсько-викладацького складу Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (2011-2015 рр.).

Публікації. Основні результати та положення дослідження викладено у 5 публікаціях, надрукованих у фахових виданнях України, та 1 – у виданні іноземної держави.

Структура і обсяг роботи зумовлені логікою дослідження, що впливає з мети та основних дослідницьких завдань. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків і списку використаних джерел (201 позиція). Загальний обсяг роботи – 171 сторінка, із них 152 – основного тексту.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано вибір теми дисертації, її актуальність і наукову новизну, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, окреслено теоретичне та практичне значення роботи, подано інформацію про апробацію наукових положень дисертації.

Перший розділ дисертації – «**Пам'ять жанру у парадигмі досліджень про жанр**» – окреслює поняття жанр, пам'яті жанру та його іманентних рис.

У *підрозділі 1.1.* – «*Закон чи тиранія: відкриті дискусії про природу жанру*» – розглянуто основні тенденції в осмисленні природи жанру. Категорія жанру існує з давніх часів і ще від античності перебуває у полі філософсько-літературознавчих дискусій, у ході яких зроблено багато спроб визначити її іманентні риси. Упродовж віків філософи, письменники та критики намагалися відшукати формулу жанру. Незважаючи на це, вона залишається досить розмитою передусім з огляду на широке коло асоціацій, пов'язаних із нею. Превалююче значення категорія жанру мала в ті літературні епохи, що відзначалися відносно повільним темпом розвитку художньої словесності. У період класицизму жанр набуває класифікаційного статусу. Водночас, наприклад, у добу постмодернізму спостерігається руйнування усталених жанрових канонів. Амплітуда літературознавчих розмислів коливається від визнання «закону жанру» до цілковитого його заперечення та заміщення стилем.

У *підрозділі 1.2.* – «*Проблема типології жанрів*» – зроблено висновок, що наукове осмислення категорії жанру ускладнене серед іншого проблемністю його систематизації та класифікації, що пояснюється постійними трансформаціями й моделюваннями. Відтак типологія жанрів залишається на сьогодні відкритою для літературознавчих дискусій.

У *підрозділі 1.3.* – «*Епістемологія пам'яті жанру*» – описано ключові аспекти поняття «пам'ять жанру», що було введено в літературознавчий дискурс М. Бахтіним у 1963 році. Використання цього поняття дало змогу зняти

протистояння між історичною та синхронічною поетикою. У влучному та емкісному визначенні «пам'яті жанру», запропонованому М. Бахтіним, дослідник зазначав, що в будь-якому жанрі завжди присутні невмирущі елементи архаїки, які мають здатність постійно оновлюватися. Відтак вчений наголошував, що пам'ять жанру зберігається не в суб'єктивній пам'яті творця чи якійсь колективній психіці, а в об'єктивних формах самої культури. Важливо й те, що М. Бахтін підкреслював багатоманітність та багатоаспектність актуалізації жанрової пам'яті, тобто мається на увазі те, що жанрова архаїка ніколи не відновлюється загалом, оживають лише *ті її аспекти, які актуальні в сучасній соціально-культурній ситуації*. Кожен новий різновид жанру збагачує його базову модель, жанрову семантику окремих образів та мотивів. Водночас усе ще актуальним залишаються питання про те, на яких рівнях оживає жанрова архаїка і які її визначальні характеристики.

У процесі осмислення сутності категорії «пам'ять жанру» необхідно найперше враховувати діалектичну єдність протилежностей: взорування на давні джерела жанру та постійне оновлення його архаїчної семантики. На взаємодії таких двох протилежностей правомірно вибудовувати наукове осмислення цього концепту. В іншому ж випадку поняття «пам'яті жанру» зводиться до історії жанру та його походження. З огляду на таке міркування цілком обґрунтовано розглядати *пам'ять жанру як модус естетичного осмислення зіткнення різних епох, переходів від одного світобачення до іншого*. Така позиція підтверджується й тим фактом, що жанр *per se* завжди орієнтований на реальність та породжується нею. Адже жанр – це інваріант побудови літературного твору як стиснутого/лаконічного образу світу. У параметрах пам'яті жанру розглядаємо новий жанр як явище у контексті якого протожанр переосмислений, адаптований до нової реальності. Нове розуміння реальності знаходить своє вираження у збагаченні внутрішньої форми твору, у той час як його зовнішня форма залишається відносно сталою.

Як семантична категорія пам'ять жанру містить «носії», тобто елементи формальної структури, що локалізують ціннісну модель попереднього жанру в художній світ нового жанрового утворення. Відносно стійкими носіями пам'яті жанру є жанровий образ світу, сюжет або ж сюжетні мотиви, система образів, сталі функції персонажів, тип нарації, стилістичні кліше. До факультативних носіїв серед іншого належить хронотоп, елементи поетики та композиція.

У нашому дослідженні категорія пам'яті жанру осмислена у контексті афро-американського художнього дискурсу. Виходячи із того, що його первинним модусом, протожанром є оповіді (колишніх) рабів, ми проаналізували типологічні причини їхнього переродження у нові жанри романів про рабство, прослідкували, як свідчення рабів актуалізуються у постмодерністській літературі США, які їхні риси залишаються незмінними, а які модифікуються чи трансформуються у нову якість. Важливий момент для загальної концепції нашої праці полягає в тому, що сутність художнього образу світу становить ціннісний аспект буття і саме він, на нашу думку, визначає якісну характеристику поняття пам'яті жанру. Центр жанрового образу світу формує ціннісний зріз усієї художньої світомоделі жанру.

Відтак закладені ще в оповідах рабів *ціннісні аспекти буття* залишаються сталими елементами архаїки цього жанру.

У підрозділі 1.4. – «Пам'ять жанру та колективна пам'ять» – розкрито епістемологію «пам'яті жанру», яка локалізується в одночасній належності теперішньому і минулому. Вона (пам'ять) пов'язує теперішній досвід людини з тим, що був пережитий її одноплемінниками, рідними, співвітчизниками та ін. Відповідно пам'ять жанру проявляється насамперед в реактуалізації окремого досвіду, що є визначальним або для окремої спільноти, або ж для людства в цілому. У цьому сенсі пам'ять жанру корелює з колективною пам'яттю. У пам'яті жанру зберігається та передається спільний досвід, значимі для конкретної колективності мислесеми, світовідчуття, світорозуміння, формульні комунікативні ситуації, типи поведінки, способи порозуміння з Іншим та передумови спільної свідомості, що становлять базу соціальної, колективної, суспільної свідомостей. Вона інтегрує у собі і тих, хто діяв у минулому, і тих, хто діє у теперішньому, об'єднуючи їх найперше конкретним емоційним досвідом.

У широкій перспективі правомірно говорити про пам'ять жанру як частину колективної пам'яті. У цьому розрізі пам'ять жанру допомагає увиразнити, акцентувати та актуалізувати такі атрибути колективної пам'яті, як «місця пам'яті» (П'єр Нора), вербальні картини світу, соціально санкціоновані спогади (М. Хальбвакс), героїчне/травматичне минуле.

У підрозділі 1.5. – «Осмислення жанрової природи оповідей рабів у літературознавчих дослідженнях США II пол. ХХ століття» – простежено особливості літературознавчого осмислення оповідей рабів та їхнього значення у контексті літератури США, що активізувалася у другій половині ХХ століття. Дослідники афро-американської літератури Р. Степто, Г. Л. Гейтс-молодший, Г. Бейкер, Д. Фішер серед іншого розпочали дискусію про жанрову природу свідчень. Питання про те, чи ці тексти слід розцінювати як автобіографію, історичну літературу, полемічне письмо, або ж навпаки, розглядати їх як окрему літературну форму, що відмінна від названих, усе ще залишається актуальним.

На нашу думку, оповіди рабів та оповіди про рабство конституують особливі жанри афро-американської словесності. Хоча часто літературознавці намагалися прописати їх у канонічні художні форми такі, як автобіографія чи історичний роман, проте таке припасовування невиправдане. Наративи рабів конституують окремий жанр, що поєднав у собі як елементи негритянської усної народної спадщини, так і деякі риси євро-американської романістики.

У другому розділі – «Оповіді рабів – протожанр афро-американської художньої словесності» – окреслено динаміку та розвиток протожанру афро-американської літератури, становлення якого охоплювало кілька періодів, що загалом корелюють з історичними реаліями становища чорношкірих. Звідси цілком обґрунтовано виокремлюємо свідчення рабів колоніального та раннього національного періоду, періоду 1830 – 1861 років, і нарешті ті, що були опубліковані після Громадянської війни. Якщо на етапі свого зародження цей жанр мав форму памфлету чи публіцистичного репортажу, то згодом він поступово трансформувався і схрестився з жанрами духовної автобіографії чи

історичного роману. Важливий момент значимості оповідей рабів полягає в тому, що через їхнє посередництво чорношкірі поневолені не лише доводили своє право називатися повноцінними громадянами США, а й сприяли формуванню колективної ідентичності афро-американського народу. Зображення негритянського світовідчуття та світорозуміння, оприявлення окремих елементів традиції, мови чи релігійних вірувань у текстах (колишніх) рабів становить підмурівок расової колективності чорношкірих.

Доречно наголосити й на тому, що автори свідчень орієнтувалися на рецептивний горизонт білошкірої аудиторії. Відтак вони намагалися маневрувати риторичним інструментарієм оповіді, яка позначена «двоголоссям» (Г. Л. Гейтс-молодший). У такому двоголосому дискурсі зреалізовано дві інтенції: інтенція головного персонажа, що має на меті викликати співчуття у білошкірого слухача, та інтенція автора, суть якої полягає у вербалізації та навіть консервуванні афро-американської чутливості.

До визначальних рис оповідей рабів належать:

- тема поневолення та нелюдського поводження з чорношкірим рабом (рабиною);
- композиційно-сюжетна модель: страждання у неволі на Півдні – втеча та складнощі шляху до волі – прибуття до омріяного краю на Півночі;
- присутність символів та метафор (Північна зоря, річка Огайо, шлях);
- оповідь від першої особи;
- апеляція до емоцій слухача.

У процесі розвитку цього жанру деякі з його рис модифікуються, а деякі залишаються незмінними.

У підрозділі 2.1. – «Зародження та формування жанру перших оповідей чорношкірих рабів (кінець XVII ст. – початок XVIII ст.)» – досліджено причини виникнення та іманентні риси перших свідчень рабів. Вимушено поселившись у Новому Світі, африканські невольники прагнули стати вільними та рівноправними громадянами США. У процесі утвердження власного культурного простору на північноамериканських теренах негритянський народ передусім мав продемонструвати свої інтелектуальні та мистецькі здібності. Початковими писемними модусами чорношкірих стали оповіді колишніх рабів та поезія. **Оповіді рабів** – це письмові свідчення поневолених про досвід життя у неволі та шлях до свободи. Сьогодні нараховується близько шести тисяч письмових свідчень уярмлених афро-американців. Вони мали велику популярність, а до Громадянської війни навіть ставали бестселерами.

Зародження цього жанру датується серединою вісімнадцятого століття. Дослідниця Ф. Фостер визначає його хронологічні рамки 1760 – 1807 роками. Авторитетний дослідник афро-американської літератури Філіп Гоулд називає 1770 – 1780 роки періодом виникнення та формування перших оповідей рабів. Як у Великій Британії, так і в США перші свідчення рабів належали африканцям, які народилися на «Чорному континенті». У них йшлося про морські пригоди, сутички з індіанцями, захоплення у полон, зустріч із «великодушним господарем» та навернення в цивілізований світ.

На відміну від своїх попередників, народжених на африканській землі, афро-американські раби, що від перших днів життя перебували в реаліях рабовласницької системи, по-іншому вибудовували логіку оповідей. Їхні моральні засади та принципи, а також уявлення про світ формувалися за умов вищості білих та постійного утвердження нижчості негрів. Відстоювання людської природи представників чорношкірої раси починає набувати особливої ваги у свідченнях цих рабів. Важливо й те, що раби, народжені у Новому світі, вважали його своєю батьківщиною. Основою для порівнянь уже були не відмінні культурні цінності, а різні статуси білих та чорних, рабовласників та рабів. Суперечності між християнським вченням та американськими демократичними принципами з одного боку і реаліями життя на плантаціях з іншого склали ще одну парадигму для порівнянь. В умовах расистської політики автори оповідей мали на меті довести реципієнтам людську природу представників своєї раси.

У другій половині вісімнадцятого століття відбулися зміни в оповідах рабів на проблемно-тематичному рівні, що зумовлювалися суспільними трансформаціями у США. Якщо на початковому етапі у свідченнях розповідалося про досвід життя у новому краї, то згодом усе частіше звучали протести проти поневолення людини людиною, аж до закликів цілковитого скасування рабства, що пояснювалося посиленням гніту з боку рабовласників і навіть запереченням людської сутності чорношкірих.

У підрозділі 2.2. – *«Роль аболіціоністського руху у розвитку оповідей рабів»* – підсумовано, що представники руху аболіціоністів, що виник наприкінці XVIII століття у Великій Британії, Франції та США, де особливо активізувався з середини дев'ятнадцятого століття, вбачали своє основне завдання у скасуванні рабства. Вже 1840 року у США Товариство аболіціоністів налічувало 2 тис. відділень і понад 200 тис. членів. Доводячи, що «рабство суперечить принципам природної справедливості» і республіканському ладу, Товариство вимагало негайного звільнення негрів без будь-якої компенсації плантаторам. Ідеї аболіціоністів корелювали у часі з настановами епохи Просвітництва, які ґрунтувалися на природних правах свободи людини та концепції духовної рівності.

Окрім того наприкінці XVIII століття у суспільно-політичному житті Європи та США відбулися важливі культурні та філософські зміни, зумовлені розвитком ідеології Просвітництва. Вони, своєю чергою, детермінували виникнення інтенсивних антирабовласницьких рухів. З активізацією антирабовласницького руху та низкою інших суспільно-політичних змін першої половини дев'ятнадцятого століття, що мали місце у США, відновлюється інтерес до свідчень поневолених чорношкірих. На той час окремі з оповідей перевидавалися більше десяти разів. Таким чином відбулася зміна призначення свідчень – від філософських розважань та культурних зіставлень до гострої критики суспільного устрою. Окрім аболіціоністів, оповіді рабів використовували християнські проповідники, адже у них розповідалося про навернення чорношкірих у релігійне вчення білошкірих американців. Поширенню оповідей

рабів сприяла і зацікавленість білошкірої читацької аудиторії екзотичним життям Півдня та його особливою культурою.

Відтак нарративи рабів відіграли визначальну роль у розвитку аболіціоністського руху. Адже автори зображали жахіття життя уярмлених, принизливі та нестерпні умови праці на плантаціях. Письмові свідчення чорношкірих апелювали до емоцій білих читачів, розворушували їхнє співчуття та викликали обурення системою експлуатації людини людиною. Вони слугували передусім політичним документом, а тому аболіціоністи допомагали публікувати їх та згодом поширювати.

У підрозділі 2.3. «Сюжетно композиційні особливості оповідей рабів кінця XVIII – першої половини XIX століття» – з'ясовано сюжетно-композиційні особливості оповідей рабів кінця XVIII – першої половини XIX століття. На початку XIX століття в сюжетно-композиційній структурі оповідей рабів відбулися суттєві зміни, що надалі стали невід'ємними ознаками цього жанру. Зокрема вони проявилися в ідентичності оповідача, оприявленні риторики протесту, амбівалентності свідчення та інкорпоруванні юдео-християнської міфології.

Успадкувавши моделі письма чорношкірих попередників вісімнадцятого століття, автори свідчень початку та середини дев'ятнадцятого століття суттєво переформатували їх. Перша трансформація стосувалася особи самого наратора. На зміну вільно народженому африканцю, прийшов афро-американець раб-утікач. Такий тип оповідача оприявлений в «Оповіді Джеймса Карі, раба-втікача» (1840), Вільяма Бравна «Оповідь Вільяма Бравна, раба-втікача, написана ним самим» (1847), Генрі Бібба «Оповідь про життя та пригоди Генрі Бібба, африканського раба, написана ним самим» (1850), Чарльза Бола «П'ятдесят років у кайданах або з життя американського раба» (1859). Оповідач надалі виконував роль єдиного провідника для білошкірих американців у світ жахів Півдня. Водночас його образ набув нових типових рис: на відміну від своїх попередників у вісімнадцятому столітті, у нього не було дитинства й, відповідно, стійкої індивідуальної ідентичності. Переважно він змальовувався як примітивна людина, яка зазнала важких випробовувань у рабстві, врятувалася від них втечею, причиною якої стала вкрай жорстока поведінка господаря. У процесі пошуку волі оповідач поступово оволодівав культурними кодами білих американців, а отже, ставав «цивілізованим».

Від початку невід'ємним атрибутом оповідей було інкорпорування юдео-християнської міфології та біблійної тематики. Автори часто використовували вірші з Біблії як епіграфи, а також цитували Святе Письмо у власних текстах. За християнськими стандартами вони визначали добро і зло, наголошували, що їхнє життя сповнене любові та терпеливості, пояснювали власне звільнення волею Божою. Автори оповідей свідомо демонстрували християнську віру представників власної раси, описували щирі богослужіння, аби заслужити довір'я та співчуття у читачів. Структурно оповіді рабів корелювали з юдео-християнською парадигмою та включали наступні етапи: втрата едемського життя, страждання, пошук волі чи боротьба за неї, допомога божого провидіння та нарешті прибуття на землю

обітовану. Окрім того сюжет оповідей рабів включав паралельні схеми, що характерні для юдео-християнського міфу, а саме: народження-для-смерті та смерть-для-воскресіння. Чорношкірі, народжені в рабстві, були позбавлені не лише волі, але й визнання власної людської сутності. Відтак перехід до волі передбачав переродження або ж народження заново.

У XIX ст. іманентною ознакою оповідей стали детальні описи про нелюдське ставлення до чорношкірих на плантації чи в домі господаря. Часто оповідачі, аби посилити емоційний вплив на читачів, наводили численні приклади жорстокості білошкірих рабовласників без послідовного інтегрування їх у сюжетну структуру. Оповіді рабів були найперше писемним модусом для експлікації рабовласництва, а вже потім самовираженням автора.

Сюжет оповідей рабів складався з чотирьох частин: перша – втрата волі та усвідомлення свого невільничого стану, друга – виникнення протесту та спонукати утекти, третя – сама втеча, що становила один із найцікавіших моментів тексту, та четверта – здобуття свободи. Така сюжетна структура залишалася сталою впродовж усіх етапів розвитку цього жанру.

В оповідах першої половини дев'ятнадцятого століття урізноманітнюються художньо-стилістичні засоби. Зокрема з'явилися елементи ораторського мистецтва, що пояснюється тим фактом, що часто автори були проповідниками або ж ораторами. Риторичне багатство та зміни художньо-стилістичних засобів були викликані і вимогами з боку видавців, редакторів та спонсорів, які підтримували публікації оповідей (колишніх) рабів. Деякі з оповідачів, обізнані з сучасними їм літературними тенденціями, інкорпоровали їх окремі елементи у свої твори.

Закінчення Громадянської війни та формальна відміна рабства зумовили спад популярності оповідей рабів і маркували хронологічне завершення другого етапу їхнього розвитку.

У часи Реконструкції риторика цих наративів змінюється: свідчення про жахіття досвіду рабів поступилися осмисленню внеску чорношкірих американців у розвиток США. Так, у праці Букера Вашингтона «Піднятися з рабства» про період поневолення розповідається лише в першій частині, а далі окреслено шляхи подальшого прогресу раси.

Оповіді рабів XIX століття відіграли важливу як соціально-політичну, так і літературну роль. Вони мали значний вплив на поширення антирабовласницьких переконань серед білошкірих американців на Півночі. Окрім того ці твори стали свідченням того, що представники чорношкірої раси здатні створювати власні художні тексти. Це своєю чергою спростовувало уявлення про недолугість та відсталість негритянського населення США. Важливо зазначити й те, що оповіді рабів спричинили певні зміни й у власне художньому дискурсі того часу. Їхня популярність спонукала багатьох білошкірих письменників писати оповіді-імітації, видаючи їх за оригінальні свідчення, або ж романи з аналогічною проблематикою. Прикладом останніх є твори Ричарда Гілдрета «Раб, або мемуари Арчі Мура» (1836), Метті Гріффіт «Автобіографія рабині» (1857) та Гарріет Бічер Стоу «Хатина дядька Тома» (1852).

Автори оповідей рідко продовжували свою літературну кар'єру. Переважно вони покидали заняття літературою після публікації свідчення. До тих не багатьох, що змогли досягти успіхів у красному письменстві, належать Джошуа Генсон, Фредерік Дугласс та Вільям Велс Бравн. Перший автор твору «Життя Джошуа Генсона, колишнього раба, а тепер жителя Канади. Розказане ним самим» (1849) став популярним завдяки Гарріет Бічер Стоу, яка зізналася, що використовувала його текст при написанні славнозвісного роману. Згодом у 1858, 1877 та 1879 роках оповідь Дж. Генсона перевидавалася й інтерес до неї не спадав. Велику популярність мали й твори Фредеріка Дугласса («Оповідь про життя Фредеріка Дугласса, написана ним самим» (1845), «Моє неволя і моя воля» (1855), «Життя й часи Фредеріка Дугласса» (1881)), у яких не лише талановито змальовано лиха рабства, але й дискримінаційні закони Півночі. Останній його роман тяжіє радше до традиційного жанру автобіографії. Свідчення Вільяма Велса Бравна «Розповідь Вільяма Велса Бравна, раба-утікача, написана ним самим» було опубліковане у 1847 році і пережило вісім видань. Крім того його перу належить перший афро-американський роман «Клотель; або донька президента» (1853). Оповіді рабів займають чільне місце в розвитку афро-американської та американської літератури, вони мали значний вплив на становлення афро-американської автобіографії та роману.

У підрозділі 2.4. – «Твір Ф. Дугласса “Оповідь про життя Ф. Дугласса, американського раба, написана ним самим” та жанрова видозміна оповідей чорношкірих невольників» – зосереджено увагу на творі Ф. Дугласса «Оповідь про життя Ф. Дугласса, американського раба, написана ним самим», який відіграв визначну роль у розвитку афро-американської літератури. Ф. Дугласс розширив стилістичний інструментарій оповідок, зокрема, у його творі широко використовуються антитеза, чергування коротких і довгих речень, повтори, іронія та сатира, цілеспрямована та чітко сформульована інвектива. Заклучна частина твору та додаток відрізняються від традиційних оповідей рабів і підтверджують владу автора над текстом. Вони не містять листів та свідчень білошкірих американців, а натомість розмисли Ф. Дугласса про християнство та життя християнина.

У третьому розділі дисертації – «Сучасний художній дискурс про рабство» – охарактеризовано особливості розвитку романів чорношкірих письменників, що були опубліковані після 1960-х років, у яких простежуємо відродження уваги до жанру оповідей рабів, інкорпорування його окремих елементів у текстову організацію, а також трансформації на композиційному, проблемно-тематичному та стильовому рівнях.

У підрозділі 3.1. – «Передумови та контексти виникнення романів про рабство» – пояснено, що у другій половині ХХ століття в афро-американській літературі відроджується інтенсивний інтерес до жанру оповідей рабів. Увага до рабського минулого була спричинена кількома факторами, а саме посиленням відкритих і прихованих принижень негритянського населення у США, формування нових супрематистських теорій афро-американської ідентичності, за якими вона (ідентичність) характеризується інфантильністю, яка обумовлена

реаліями ще системи рабовласництва. Активізацію серед афро-американських митців слова викликало видання твору В. Стайрона «Сповідь Ната Тернера». Відповідно у афро-американської еліти визріло настирливе бажання переписати історіографію рабства, вербалізувати власними вустами ту шкоду, яку зробила система експлуатації людини людиною вихідцям з «Чорного континенту».

У підрозділі 3.2. – «Визначальні характеристики романів про рабство» – осмислено природу творів про поневолення. Оповіді рабів стали базою для формування афро-американської літератури і роману зокрема. Постмодерні наративи про рабство представляють поєднання різноманітних жанрів (наукової фантастики, готичного роману, фентезі), їхньою провідною ознакою є подорож у часі та просторі, наявність образів привидів та упирів, художні прийоми пастишу та пародії. Постмодерний роман про рабство народився на перехресті афро-американського націоналізму, фемінізму та постмодернізму. Основна його настанова – перегляд західної історіографії рабства та переосмислення значення його досвіду для формування сучасної негритянської суб'єктності.

З огляду на суспільно-політичну та культурну ситуацію у США 1960-х – 1970-х років очевидно, що виникнення романів про рабство детерміноване інтенсивним переосмисленням спадщини рабства у історичному та соціологічному дискурсі того часу, настановами представників «Чорної сили» (Black Power Movement) переписати історіографію афро-американського народу з його позиції, а не з позиції панівної більшості. На значну зосередженість на дискурсі рабства вказує той факт, що лише у 1969 році було видано шість антологій оповідей рабів.

Іншою детермінантою виникнення романів про рабство стала публікація твору В. Стайрона «Сповідь Ната Тернера». Афро-американські письменники активно почали змальовувати визначальну віху в історії свого народу – станом на 1970 рік з-під їхнього пера вийшло двадцять п'ять романів на тему рабства. До перших романів II половини ХХ століття, де змальовувалося рабство, належать твори М. Вокер «Джубілі» (1966), Е. Гайєнеса «Автобіографія міс Джейн Пітман» (1971), Г. Джоунз «Коррегідора» (1975), А. Гейлі «Коріння» (1976) та І. Ріда «Політ до Канади» (1976). Згодом традицію продовжили художні тексти Ч. Джонсона «Середній шлях» (1990), Т. Моррісон «Улюблена» (1987), К. Філліпса «Переходячи ріку» (1993), К. Купер «У пошуках задоволення» (1994), Л. Мерівезер «Уламки ковчега» (1994), Б. Чейз-Рібоуд «Донька президента» (1994) та Ф. д'Агюяр «Найдовша пам'ять» (1994). Усі вони та ще низка неназваних спричинилися до формування сучасного художнього дискурсу про рабство. Властиво термін «нові романи про рабство» (neo-slave narratives) запропонував Бернارد Белл у праці «Афро-американський роман та його традиції».

Тексти, що належать до жанру нових романів про рабство, наголошують на вагомому значенні історії, пам'яті про рабство для індивідуального та колективного самовизначення афро-американців, а також на необхідності вербалізувати травматичний досвід, спричинений експлуатацією людини людиною. Письменники другої половини ХХ та початку ХХІ століть

використовують первинний жанр оповідей поневолених, але суттєво збагачують його художньо-стильовими та тематичними ресурсами, що були недоступні для авторів періоду до Громадянської війни, або ж взагалі були відсутні в тогочасній естетиці. Безумовно, що сучасні романи про рабство пов'язують досвід рабства із ситуацією расизму та расової нетерпимості, а відтак пропонують шляхи переосмислення взаємин між людьми, що мають різний колір шкіри.

Такі художні тексти засвідчують суттєву трансформацію, зокрема жанрову, первинної літературної форми афро-американців. Оповідь раба чи рабині схрещується із історичним та реалістичним романом, фіктивною автобіографією поневоленого чи поневоленої і романом-спогадом кількох поколінь (the novel of remembered generations). Інша іманентна ознака романів, що написані «голосом раба», – інтенсивне інтегрування у них голосів інших поневолених, що створює дискурс багатоголосного свідчення про досвід рабства. Для того, щоб наголосити на взаємозв'язку минулого та сучасного письменники відмовляються від принципу хронологічної послідовності та лінійного наративу, тому постмодерні романи про рабство характеризуються компресією часу та простору. Їхні персонажі часто належать до двох часових періодів, що сигналізує про необхідність пережиття/опрацювання травм минулого для повноцінного буття у теперішньому. Властивість перебувати у двох чи кількох локусах (наприклад, плантація та постмодерна урбаністична місцевість) дає змогу відновити репресовану пам'ять. Окрім того, своїм втручанням у минуле персонажі часто вносять власні корективи у нього, що є підставою для розвитку альтернативних історій чи їхніх версій.

Однією із перших жанрових еволюцій оповідей рабів став жанр реалістичного історичного роману про рабство, сюди належать твори М. Вокер «Джубілі», Ш. Е. Вілльямз «Десса Роуз» (1986), Б. Чейз-Рубоуд «Селлі Гемінгз» (1979), Л. Кері «Вартість дитини» (1995), Дж. Роудз «Жінки Дугласа» (2002). Їхніми головними персонажами є афро-американські жінки, переважно аболіціоністки, які не заслужили уваги істориків.

Жанровою модифікацією оповідей рабів, що суттєво відрізняється від лінійної історичної перспективи у зображенні рабства, є експериментальний постмодерний роман про рабство (Г. Джоунз «Коррегідора» (1975), Л. Форрест «Два крила, щоб затулити моє обличчя» (1983), Ок. Батлер «Рідня» (1979) та Д. Бредлі «Випадок у Ченісвіллі» (1981)). Він характеризується змішуванням часових режимів, фрагментарною оповіддю, мозаїкою голосів. Відомим прикладом є художній прийом та водночас психологічний концепт Т. Моррісон «перепригадування» (re-memoгу), де травматичні події впливають на психіку не лише тих, що їх безпосередньо пережили, але присутні в підсвідомості наступних поколінь. До певної міри саме з причини необхідності проживання травми знову у сучасному дискурсі маємо поєднання жанру оповіді рабів з кіберлітературою та фантастикою (Октавія Батлер «Рідня» (1979), Стівен Барнз «Брати по крові» (1996), Філіз Алейша Перрі «Тавро ганьби» (1998), Каліфорнія Купер «Сім'я» (1991), Джувел Гомез «Історії Гільди» (1991)). Водночас варто відзначити, що поряд із настановою романів про поневолення на тяглість минулого у

теперішньому, його постійної присутності та впливу на долі нащадків рабства, маємо твори, де наголошується можливість реінкарнації рабства у майбутньому (Джеймс Макбрайд «Недоспівана пісня» (2008), Ед. Джоунз «Знаний світ» (2003), або ж вербалізується альтернативна історія уярмлення африканцями американців (Стів Барнз «Кров лева» (2002)). Сучасні романи про рабство своєю аісторичністю руйнують великі традиційні історії про рабство.

Заперечення західної історіографії рабства, як основна риса нових романів про рабство, на художньо-стилістичному рівні реалізується через відхід від лінійного нарративу, неміметичного відображення дійсності, флюїдності хронотопу, транспортабельності персонажів у часі та просторі, їхній належності одночасно до минулого та теперішнього.

Не варто ігнорувати співвіднесеність сучасних романів про рабство із культурною парадигмою постмодернізму. Такі головні дискусії постмодерності, як децентралізація індивідуальної свідомості, проблематизування існування абсолютної чи об'єктивної правди, вплив споживацтва та інформаційних технологій на людину актуальні й для нових романів про рабство. Водночас афро-американський постмодернізм власним шляхом концептуалізує поняття фрагментованої ідентичності, що часто цілком відмінний від зразків євро-американського постмодернізму.

У підрозділі 3.3. – «Жанровий експеримент Ішмаеля Ріда (роман “Політ до Канади”)» – розкрито жанровий експеримент Ішмаеля Ріда у романі «Політ до Канади». Письменник пародіює жанр оповідей рабів та роман Г. Б. Стоу «Хатинка дядька Тома», а також вміщає гостру сатиру на Авраама Лінкольна, культуру південних штатів та Канаду. Поява роману збіглася із завершенням революційного за духом рухом «Чорна сила» і є своєрідним підведенням підсумків змагань чорношкірих американців упродовж «буремних шістдесятих». Поєднуючи та переплітаючи «історичні факти» з вигадкою, автор змальовує подорож Рейвена Квіксілла – раба-утікача й автора-оповідача – з рабовласницького штату Вірджинія до Канади.

Роман «Політ до Канади» засвідчив не лише активізацію жанру оповідей рабів у новому форматі, але через відродження первинної писемної художньої форми американських негрів вступив у дискусію про спадщину рабства, про «привласнення білими митцями» культурного капіталу чорношкірих, про літературний канон та його формування.

Іш. Рід вдається до експериментувань із часом та простором. Проте слід зазначити, що його інновації дещо відмінні від компресій хронотопів, якими рясніє постмодерний художній дискурс. Маємо на увазі, те, що в постмодерному романі персонажі можуть перебувати чи легко переміщатися у різних часових зонах та локусах, тобто час є синхронічним та діахронічним. Іш. Рід використовує єдиний час – період Громадянської війни та післявоєнне життя, проте у нього він вкраплює технічні чи транспортні засоби, які допомагають акселерувати рух персонажів.

Роман Іш. Ріда представляє синкретичний жанр, характерний для постмодерністської літератури. Він поєднує в собі оповідь раба від першої особи,

розповідь наратора від третьої особи, пародіювання класичного історичного роману, нео-гуду естетику, елементи готичної прози та сатиру. Автор широко використовує пародію, аби проблематизувати як фікційний, так й історично-документальний корпус про рабство у США.

У підрозділі 3.4. – «Роман Едварда Джоунза „Знаний світ”» – проаналізовано роман Едварда Джоунза «Знаний світ», головним персонажем якого є чорношкірий рабовласник. Роман Ед. Джоунза продовжує традицію зображення неоднозначності як індивідуальної ідентичності чорношкірих американців, так і проблематизування їхнього колективного минулого. Автор розкриває маловідомі відомості про експлуатацію негрів та пише про те, що серед них були й такі, що симпатизували системі поневолення. Така риторика руйнує іманентну для афро-американської літератури ідею колективності та єдності чорношкірого народу. Колір шкіри як позначник належності до спільноти уярмлених не спрацьовував уже в умовах рабовласницької системи. Присутність рабовласників афро-американського походження дестабілізує традиційну логіку та ідеологію Півдня до періоду Громадянської війни.

Тема роману Е. Джоунза викликала своєрідну тишу з боку афро-американських літературознавців. Письменник проблематизує рабовласництво як визначальну рису не лише євро-американського супрематизму. Натомість його звернення до теми рабовласництва серед афро-американців привертає увагу до факту, по-перше, їхньої залежності від політики білошкірих американців щодо раси, і, по-друге, озвучує актуальність класової свідомості, яка виявляється ширшою, аніж расова. Водночас автор експлікує думку про ураженість свідомості як білих, так і чорних системою расизму.

За жанровими та проблемно-тематичними ознаками роман представляє модус постмодерністської історичної літератури, яка оспорує версії минулого шляхом використання хронологічних розривів, іронії, аномалій і водночас не дає певної конкретної їх інтерпретації.

У **Висновках** підведено підсумки проведеного дослідження.

1. З часів Платона та Аристотеля концепт «жанру» посідав і посідає важливе місце у філософсько-літературознавчому дискурсі. Перші жанрові класифікації угрунтовувалися на методах репрезентації (дієгететичний, міметичний та змішаний). Широкого поширення набула теорія жанру розроблена європейськими романтиками (Шиллер, Гете, брати Шлегелі), які розглядали жанр як сталу та універсальну категорію. Романтики наголошували, що жанри – історично обумовлені та мають свою логіку розвитку. Епоха модернізму спричинила проблематизування категорії жанру. Наприкінці XIX – початку XX століть відбувалася експліцитна трансгресія жанрових норм та меж, що продовжується й до сьогодні. Відповідно з тих часів літературознавці почали оспорювати жанр як незмінну та всеохопну категорію. Упродовж XX століття були розвинуті теорії, де з одного боку жанр заперечується як такий, що обмежує творчу уяву митця, з іншого ж він розглядається як необхідна конституента будь-якого комунікативного акту, що сприяє оптимальному порозумінню між мовцями.

2. У нашому дослідженні категорія «пам'яті жанру» осмислена у контексті афро-американського художнього дискурсу. Виходячи із того, що його первинним модусом, протожанром є оповіді (колишніх) рабів, ми проаналізували причини їхнього переродження у нові жанри романів про рабство, прослідкували як свідчення рабів актуалізуються у постмодерністській літературі США, які їхні риси залишаються незмінними, а які модифікуються чи трансформуються у нову якість. Важливим моментом для загальної концепції нашої праці є те, що сутність художнього образу світу становить ціннісний аспект буття і саме він, на нашу думку, визначає якісну характеристику поняття «пам'яті жанру». Центр жанрового образу світу формує ціннісний зріз усієї художньої світомоделі жанру. Відтак закладені ще в оповідях рабів *ціннісні аспекти буття* залишаються сталими елементами архаїки цього жанру.

3. Від початку становлення афро-американської літератури і аж до періоду постмодернізму досвід рабства визначав і далі визначає її тематичні та художньо-стильові виміри. Перманентне звернення чорношкірих митців до травматичного колективного та індивідуального досвіду пов'язується з їхнім намаганням повною силою вербалізувати й осмислити трагічні події, а також створити власні, часто відмінні від офіційної версії, історії поневолення. Таким чином оповіді рабів та оповіді про рабство конституують особливі жанри афро-американської словесності. Часто літературознавці намагалися прописати їх у канонічні художні форми такі, як автобіографія чи історичний роман, проте таке припасовування невиправдане.

4. Наративи рабів конституують окремий жанр, що поєднав у собі як елементи негритянської усної народної спадщини, так і деякі риси євро-американської романістики. З другої половини ХХ століття спостерігаємо інтенсивне відродження жанру оповідей рабів. Такі письменники, як М. Вокер, Іш. Рід, Ок. Батлер, Е. Вокер, Т. Моррісон, Ч. Джонсон, Е. Джоунз, С. Делані та Дж. Гомез звернулися до висвітлення власного потрактування минулого негритянської раси. Жанрове визначення їхніх творів (неорабські наративи, нові романи про рабство) вказують на оповіді рабів як інтертекст або ж метатекст для них. У своїх історичних ревізіях письменники проблематизують об'єктивність версій про рабство, водночас визнаючи відносність будь-якої інтерпретації минулого. Ця позиція значним чином зумовлює відхід від реалістичних форм зображення та створення альтернативної історіографії через використання таких жанрів, як готичний роман, науково-фантастика, постмодерний метатекст.

5. Жанри спрямовані на неміметичне зображення рабства й історії в цілому. Фантастичні чи готичні елементи дають змогу сучасним афро-американським митцям оспорити «реалістичність» рабства у художніх чи історичних дискурсах. Це своєю чергою пов'язує сучасний афро-американський роман із постмодерною літературою. Романи про рабство чи неорабські наративи безпосередньо пов'язані зі становленням та розвитком постмодернізму як теоретичного та культурного дискурсу у 1970х-1980-х роках. Вони є частиною широкої дискусії про відносність чи неможливість історичної правди, а також значними чином впливають на переоцінку концепту ідентичності, визнаючи її

епістемологічну залежність від ідеології. Водночас варто визнати і той факт, що у процесі свого формування (1970-ті роки) романістика про рабство перебувала у гравітаційних полях постмодернізму, з його запереченням великих історичних наративів, та афро-американського націоналізму, з його намаганням відродити минуле. Відтак, наприклад, твори Іш. Рушді та Ч. Джонсона співвідносяться із постмодерними формами інтерпретації історії (Т. Пінчон «Веселка земного тяжіння», С. Рушді «Опівнічні діти»), що охоплюють пародію та пастиш. Своєю чергою творчість Т. Моррісон, Ок. Батлер, Б. Чейз-Рібоуд, Г. Джоунз у своїх версіях рабства використовують прийоми жанру готичного роману чи науково-фантастичного.

6. Порівнюючи оповіді рабів та неонаративи про рабство варто звернути увагу на той факт, що перші переважно (окрім твору «Оповідь про життя Фредеріка Дугласса») закінчуються прибуттям раба-утікача до оміряного північного краю і тому корелюють із романтизованими поняттями американської свободи та ідентичності. Другі ж перейняті критикою цих ідеалізованих концептів і розкривають реалії класової чи расової нерівності.

7. Оповіді рабів стали базою для формування афро-американської літератури і роману зокрема. Для них властива оповідь від першої особи, переважно раба(рабині)-утікача(утікачки), що рухається з рабовласницького Півдня до вільної Півночі. Початкові оповіді рабів порівнювали з іншими жанрами тогочасної словесності – сентиментальним романом (через мелодраматичне змалювання втечі), з пікарескним романом (через епізодичну структуру та подібність раба-оповідача до пікаро), автобіографією та пуританськими історіями про навернення (через надмір християнської риторики). Постмодерні наративи про рабство представляють поєднання різноманітних жанрів (наукової фантастики, готичного роману, фентезі), їхньою іманентною ознакою є подорож у часі та просторі, наявність образів привидів та упирів, художні прийоми пастишу та пародії.

8. Постмодерний роман про рабство народився на перехресті афро-американського націоналізму, фемінізму та постмодернізму. Основна його настанова перегляд західної історіографії рабства та переосмислення значення його досвіду для формування сучасної негритянської суб'єктності.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЇ ВИКЛАДЕНО В ПУБЛІКАЦІЯХ:

1. Горенко І.В. Сюжетно-композиційні особливості оповідей рабів кінця XVIII – першої половини XIX століття / Ірина Горенко // Зб. наук. праць. – Вип. 27. – К. : Університет «Україна», 2013. – С. 241–249.

2. Горенко І.В. Зародження та особливості перших оповідей чорношкірих рабів (кінець XVII ст. – початок XVIII ст.) / І.В. Горенко // *Studia methodologica*. – Вип. 35. – Тернопіль : ТНПУ, 2013. – С. 110-113.

3. Горенко І.В. Осмислення жанрової природи оповідей рабів у літературознавчих дослідженнях США II пол. XX століття / І.В. Горенко //

Науковий вісник. – Випуск 4.12(96) – Миколаїв : МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2013. – С. 47–52.

4. Горенко І.В. Твір Ф. Дугласа «Оповідь про життя Ф. Дугласа, американського раба, написана ним самим» та жанрова видозміна оповідей невольників / І.В. Горенко // Наукові записки. Серія: Літературознавство. – Вип. 41. – Тернопіль : ТНПУ, 2014. – С. 277–285.

5. Горенко І.В. Історичний досвід рабства у романі Едварда Джоунза «Знаний світ» / І.В. Горенко // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»: збірник наукових праць. – Вип. 52. – Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2015. – С. 74–75.

6. Horenko I. Law or Tyranny: Open Debates on the Nature of Genre /Iryna Horenko// Spheres of Culture. – Volume X. – Lublin : Maria Curie-Sklodovska University, 2015. – P. 28–37.

АНОТАЦІЇ

Горенко І.В. Пам'ять жанру і нарративні функції оповідей рабів у афро-американському художньому дискурсі другої половини ХХ століття (на матеріалі романів Ішмаеля Ріда «Політ до Канади» та Едварда Джоунза «Знаний світ»). – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за спеціальністю 10.01.06. – теорія літератури. – Київський університет імені Бориса Грінченка. – Київ, 2015.

У дисертації вперше в українському літературознавстві досліджується проблема пам'яті жанру у контексті афро-американського художнього дискурсу. Основна увага зосереджена на осмисленні шляхів трансформації оповіді рабів у романістиці США другої половини ХХ століття. Досліджено моделі комунікативних рівнів, експліцитні та імпліцитні оприявлення наратора, типологію оповідача, типи фокалізації, різноплановість точок зору, моделі нарративного конструювання у текстах свідчень рабів та афро-американської романістики II половини ХХ століття. У науковій праці виявлено та проаналізовано модифікації оповідей рабів у художньому дискурсі США даного періоду, а також визначено вагомість і функції наративів афро-американських невольників у контексті формування жанрової ідентичності афро-американського роману II половини ХХ століття.

Ключові слова: жанр, пам'ять жанру, оповіді рабів, афро-американська література та нові романи про рабство.

Горенко И.В. Память жанра и нарративные функции повествований рабов в афро-американском художественном дискурсе второй половины ХХ века (на материале романов Ишмаэля Рида «Полет в Канаду» и Эдварда Джонса «Известный мир»). – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.06. – Теория литературы. – Киевский университет имени Бориса Гринченко – Киев, 2015.

В диссертации впервые в украинском литературоведении исследуется проблема памяти жанра в контексте афро-американского художественного дискурса. Основное внимание сосредоточено на осмыслении путей трансформации повествований рабов в романистике США второй половины XX века. В частности исследованы модели коммуникативных уровней, эксплицитные и имплицитные олицетворения нарратора, типология повествователя, типы фокализации, разноплановость точек зрения, модели нарративного конструирования в текстах повествований рабов и афро-американской романистики второй половины XX века. В научной работе выявлены и проанализированы модификации рассказов рабов в художественном дискурсе США этого периода, а также определены весомость и функции нарративов афро-американских рабов в контексте формирования жанровой идентичности афро-американского романа второй половины XX века.

Ключевые слова: жанр, память жанра, повествования рабов, афро-американская литература, новые романы о рабстве.

Horenko I.V. The genre memory and the narrative functions of slave narratives in African-American literary discourse of the second half of XX century (based on novels “Flight to Canada” by Ishmael Reed and “Known World” by Edward Jones) – Manuscript.

Thesis for candidate degree in Philology, specialization 10.01.06 – Theory of Literature. – Borys Grinchenko Kyiv University. – Kyiv, 2015.

Since the time of Plato and Aristotle, the concept of «genre» has occupied an important place in philosophical and literary discourse. The first genre classification was settled on methods of representation. Widespread genre theory was developed by European Romantics – Schiller, Goethe, and the Schlegel brothers who saw genre as a universal and constant category. Furthermore, the Romantics emphasized that genre is a historically conditioned concept and has its own logic of development. The era of modernism made problematic the category of genre, and in the late nineteenth and early twentieth centuries there was explicit transgression of genre boundaries and rules, which continues until today. In keeping with the times, critics began to challenge literary genre as a continuing and comprehensive category. So during the twentieth century were developed theories which on the one hand contested genre as such, limiting the imagination of the artist, and on the other hand were seen as necessary constituents of any communicative act that promotes optimal understanding among speakers.

The term «memory of the genre», which was introduced into literary discourse by Bakhtin in 1963, generated a number of discussions and various interpretations. Using this concept made it possible to remove the opposition between synchronic and historical poetics. In aptly and capacitive definition of «genre memory» proposed by Bakhtin, where the researcher noted that there are always immortal archaic elements in any genre that have the ability to be constantly updated, highlights memory as objective

nature. Bakhtin emphasized that «the memory of the genre» is not stored in the subjective memory of creators or in some collective psyche, but in objective forms of culture itself.

In our thesis, the category of «memory of the genre» is understood in the context of African-American art discourse. Based on the fact that its primary mode, its protogenre, is narratives written by former slaves, we analyzed the typological reasons for their rebirth into new genres of novels about slavery, followed by evidence that as slave narratives and novels have been updated into postmodernist American literature their features have remained unchanged, although modified or transformed into a new quality.

Since the beginning of the formation of African-American literature up to the postmodern period, the experience of slavery has been defined to its thematic and artistic and stylistic dimensions. Black artists have collectivized individual traumatic experiences associated with their attempts to verbalize the full extent of slavery and to comprehend the tragic events surrounding this institution, and then have created their own meanings, often different from the official version of historical enslavement. Thus the narrative stories about slaves and slavery constitute a special genre of African-American literature. Most literary critics have tried to register them in canonical art forms such as the autobiography or the historical novel, but these are unjustified. Slave narratives constitute a genre that combines elements of both the black oral folk heritage and some features of Euro-American romance. Those living in the second half of the twentieth century are witnessing intense revival of genre stories of slaves. Such writers as M. Walker, Ishmael Reed, Octavia Butler, Alice Walker, Toni Morrison, Charles Johnson, and Edward Jones have turned to their own coverage of correctly interpreting the past Negro race. Genre determines their works neo-slave narratives, novels about slavery and points to stories about slaves or to stories containing inter-text and meta-text about them. When comparing stories about slaves and slavery, critics of neonarratives pay attention to the fact that the first predominantly, except for *The Story of the life of Frederick Douglass*, end with the arrival of the fugitive slave to the dreamed-of North Country, and therefore correlate with romanticized notions of American freedom and identity. The second criticism is taken over by these idealized concepts and reveal the realities of class or racial inequality.

Key words: genre, memory of the genre, slave narratives, Afro-American literature, neo-slave narratives.